Ewa Łętowska bibliografia i orzecznictwo z jej udziałem

Wolters Kluwer

Ewa Łętowska bibliografia i orzecznictwo z jej udziałem

Wolters Kluwer

Redakcja merytoryczna
Aneta Wiewiórowska-Domagalska

Udział w przygotowaniu publikacji
Przemysław Florjanowicz-Błachut
Patrycja Kainka
Mateusz Grochowski
Agnieszka Łyszkowska
Konrad Osajda
Krzysztof Pawłowski

Ewa Łętowska bibliografia i orzecznictwo z jej udziałem

Wprowadzenie
Aneta Wiewiórowska-Domagalska

Warszawa 2023

Profesor dr hab. dr h.c. multi Ewa Łętowska

1968 – doktorat nauk prawnych
1975 – habilitacja w zakresie prawa cywilnego
1986 – professoressa
1988–1992 – Rzecznik Praw Obywatelskich
1999–2002 – sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego
2002–2011 – sędzia Trybunału Konstytucyjnego

Członkini PAN (1997 – korespondent, 2010 – rzeczywista)
Członkini PAU (1997 – korespondent, 2019 – czynna)

Doktoraty honoris causa: Uniwersytet Gdański (2008), Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (2009), Uniwersytet Warszawski (2016)

Odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski

Wprowadzenie 11

Bibliografia prac Profesor Ewy Łętowskiej
1963–2022 21

Orzeczenia Naczelnego Sądu Administracyjnego
1999–2002, sędzia sprawozdawca 119

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego
2002–2010, sędzia sprawozdawca 153

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego
2002–2010, zdania odrębne 205

Wprowadzenie

Przekraczanie granic. Sześć dekad między *sollen* i *sein*

O twórczości Profesor Ewy Łętowskiej

Aneta Wiewiórowska-Domagalska

Postać osobna

1. Ze względu na wielopłaszczyznowość, głębię i objętość, twórczość Profesor Łętowskiej wymyka się możliwości stworzenia syntetycznego wstępu autorstwa jednej osoby. Tworzenie panegiryków „ku czci" spotyka się natomiast z reakcją przewidywalną i niepozostawiającą wątpliwości co do ich odbioru przez Adresatkę.

2. Stawia to przed autorką niniejszego wstępu zadanie, którego wykonać zapewne nie sposób, na pewno zaś nie da się go zrealizować w sposób satysfakcjonujący tak dla Adresatki (żywię jednak nadzieję, że forma tez pozwoli zaskarbić Jej przychylność), jak i czytelników opracowania. Używając metafory, do której często odwołuje się Profesor Łętowska: „kołdra jest za krótka".

3. Wyzwanie, jakim jest odniesienie się do twórczości Profesor Łętowskiej, wynika tak z rozległości Jej zainteresowań, jak i metody, jaką stworzyła i doskonaliła przez sześćdziesiąt lat pracy zawodowej. Metody osobnej, indywidualnej, a jednocześnie głęboko zanurzonej w zmieniającej się rzeczywistości.

4. Polega ona na postrzeganiu prawa jako mechanizmu, a równocześnie – instrumentu inżynierii społecznej. Metoda ta opiera się na wnikliwej obserwacji życia społecznego i formułowaniu na tej podstawie wniosków przekładających się na rozumienie mechanizmów prawnych. To koncentracja na identyfikacji zasad determinujących działanie prawa i elementów, które na to wpływają – socjologicznych, psychologicznych, ekonomicznych, a także odnoszących się do samego

prawa. Dogmatyka staje się w niej jedynie skrzynką narzędziową wykorzystywaną przez sprawnych w swoim fachu prawników – „rzemieślników artystycznych".

5. Profesor Łętowską interesuje to, jak prawo działa. W Jej przypadku sprowadza się to zaś do odpowiedzi na pytanie, dlaczego prawo nie działa tak, jak powinno (w lepszych czasach – tak, jak zakłada legislator).

6. Postawa naukowa wyróżnia Ją w jednym jeszcze aspekcie: chęci i umiejętności prowadzenia dialogu społecznego. Profesor Łętowska nie tylko identyfikuje i demistyfikuje niezwykle skomplikowane aspekty funkcjonowania prawa. Posiada Ona również unikalny warsztat, który umożliwia ich prezentowanie w sposób zrozumiały dla zróżnicowanych grup odbiorców. W tym względzie prezentuje samozaparcie i odporność Syzyfa.

7. Celem niniejszego wprowadzenia do bibliografii Profesor Łętowskiej (i nadzieją przyświecającą autorce) jest ułatwienie zrozumienia wpływu, jaki Jej twórczość wywarła i wywiera na rozwój prawa i społeczeństwa Polski, oraz znaczenia, jakie ma ta twórczość.

Badaczka na pograniczach

8. Formacja życiowa i naukowa Profesor Łętowskiej kieruje Ją na pogranicza, czego najlepszym świadectwem jest Jej twórczość. Dzieje się tak zapewne dlatego, że to pogranicza – styki między przestrzeniami, działami prawa czy częściami składowymi świata – najlepiej ujawniają istotę rzeczy w spotkaniu z materią innego rodzaju czy gatunku. Ujawniają mechanizmy. Naturalną skłonnością osoby, dla której prawo jest mechanizmem składającym się z działających wspólnie kół zębatych, jest koncentracja na tym wycinku rzeczywistości, w którym jedno koło zazębia się z innymi. Profesor Łętowska eksploruje więc granice. Analiza instytucji i mechanizmów prawnych, biorąca pod uwagę interakcje, w jakie wchodzą one z innymi instytucjami i mechanizmami, choć niezwykle wymagająca, umożliwia bowiem lepsze zrozumienie materii.

9. Przekraczanie granic to wspólna – i być może zasadnicza – cecha twórczości Profesor Łętowskiej. Granice przekraczane są w niej na wielu płaszczyznach: między prawem krajowym, unijnym i międzynarodowym; między prawem cywilnym, administracyjnym, konstytucyjnym i prawami człowieka; między twórczością dla prawników i nieprawników; dla dorosłych i dla dzieci; dla koneserów muzyki i dla zwykłych entuzjastów.

10. Twórczość Profesor Łętowskiej to jednak przede wszystkim badanie i przekraczanie granicy pomiędzy tym, jak jest (*sein*) i jak być powinno (*sollen*)*. Konfrontacja *sollen* i *sein* wymaga określonej formacji intelektualnej i filozoficznej tak w odniesieniu do prawa jako wytworu myśli ludzkiej, jak i w odniesieniu do roli, jaką chce, może i powinien odgrywać prawnik. Profesor Łętowska niuansuje tu podejście w zależności od pozycji, z jakiej się wypowiada: przedstawicielki świata akademickiego, sędzi czy rzeczniczki.

11. Formacja taka zawsze wymaga jednak przyjęcia pozycji analityka – zdystansowanego, lecz krytycznego obserwatora. Tylko wówczas możliwa jest identyfikacja mechanizmów prawnych (czy szerzej – społecznych) i ich dekonstrukcja – spojrzenie wnikające ponad etykietę nadaną przez legislatora, społeczeństwo czy lobbystów. Taka postawa jest wymagająca: generuje potrzebę ciągłej weryfikacji, nieustającego krytycyzmu, a jednocześnie wykluczenia sentymentalizmu – wobec świata i wobec samego siebie. Widzenia rzeczy takimi, jakie są, a nie jakimi pragnęlibyśmy je widzieć. To postawa stoika – pozbawiona złudzeń i pozbawiająca złudzeń, obywająca się bez lukru i ozdobników, a jednocześnie świadoma pełnionej funkcji społecznej.

12. Skrajny realizm prezentowany przez Profesor Łętowską to jednak równocześnie akceptacja procesu stawania się jako stanu

* Za manifest w tym zakresie uchodzić może tekst *Rzeczpospolita Polska państwem prawnym – czy naprawdę?* [polemika z A. Strzemboszem], „Rzeczpospolita" 1991, nr 240.

docelowego. Prezentuje Ona bowiem zawsze również potencjał istniejącej sytuacji, podejścia czy analizy i docenia jego najmniejsze nawet wykorzystanie, odcinając się od postaw absolutystycznych.

Poszukująca paradoksów

13. Postawa analityczna przyjęta przez Profesor Łętowską – w tym poszukiwanie granic między *sollen* i *sein* – to również postrzeganie prawa jako mechanizmu podlegającego nieustającej zmianie pod wpływem czynników społecznych, ekonomicznych i ludzkich. Nieznaczna choćby modyfikacja w funkcjonowaniu jednego z trybików mechanizmu może wywołać paradoksalne reperkusje w nieoczywistych miejscach systemu.

14. Elementem niezbędnym, aby zrozumieć funkcjonowanie mechanizmu, jest w Jej oczach rozróżnianie między deklaratywną treścią przepisu a jego funkcjonowaniem, będącym wypadkową społecznej percepcji, czym jest prawo, jaką ma treść i czemu służy, ale także motywacji i możliwości osób je stosujących. Mechanizmy rządzące prawem determinują ostatecznie jego treść, która może odchodzić tak od założeń przyświecających przyjęciu przepisów, jak i pożądanych skutków społecznych. Oportunizm aktorów życia społecznego, niedostrzeganie potencjału, gra interesów czy postawa *in dubio contra iudici activitatem* decydują o tym, jak efektywnie kółka mechanizmu wprawiają się wzajemnie w ruch, oraz o tym, które z nich pozostają nieporuszone.

15. Prawo jest więc instrumentem inżynierii społecznej, z potencjałem wywołania zmiany, lecz nie zawsze zamierzonej czy zakładanej. Zmiana dotyczy przeobrażania się otoczenia nie tylko prawnego, lecz także społecznego i gospodarczego.

16. Takie podejście analityczne również prowadzi na pogranicza, styki, nieużytki między dyscyplinami. Poruszanie się w mainstreamie nie pozwala na identyfikację problemów, które są przedmiotem zainteresowania Profesor Łętowskiej. Chęć poznania mechanizmu sprawia, że konieczne jest wyjście „poza", spojrzenie z innej

płaszczyzny, holistyczne, koncentracja na skutku. Mówiąc słowami Alfreda Kleina – „spojrzenie z winkla". To pozwala także na identyfikację i wskazanie możliwości eliminacji efektu paradoksalnego. Według Profesor Łętowskiej błędne „jest" pozwala na ustalenie „jak być powinno" i co zrobić, aby to osiągnąć.

17. Jej twórczość niezmiennie podkreśla i wykorzystuje plastyczność instrumentów dogmatycznych. Równocześnie realistycznie i praktycznie podchodzi do tego, jak wiele i jak szybko można osiągnąć, przestrzegając przed rozwiązaniami radykalizującymi. Dogmatyka to skrzynka pełna narzędzi, oferująca instrumenty, pozwalająca na zróżnicowane reakcje na problemy społeczne. Celem ich wykorzystania nie powinna być jednak po prostu zmiana, lecz ewolucja o trwałym charakterze. Wybór instrumentów ma minimalizować ryzyko „fali zwrotnej", potencjalnego regresu.

18. Nieustające poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o efektywność prawa w połączeniu z profilem aksjologicznym Profesor Łętowskiej, który przywiódł ją do prawa konsumenckiego, wyjaśnia łatwość, z jaką odnalazła się w dyskursie europejskim. Jej formacja naukowa sprawia, że prawo Unii Europejskiej, tworzone i funkcjonujące w oparciu o zasadę *effet utile*, wymagające elastycznego podejścia do instrumentów dogmatycznych, a jednocześnie wrażliwe na zmiany społeczne i rynkowe, jest Jej żywiołem. Pokazuje też, jak dalece sposób Jej myślenia o prawie wyprzedził swój czas i wyrósł poza przestrzeń, z której pochodzi.

Kameleon medialny

19. Przekraczanie granic wyraża się nie tylko w treści twórczości Profesor Łętowskiej, ale również w różnorodności jej form. Tradycyjną drogą wielkich polskich prawników Profesor Łętowska uczestniczy w życiu publicznym (i obrocie prawnym) na różnych pozycjach – przedstawicielki akademii, rzeczniczki, sędzi, komentatorki. Szacunek do adresata oraz dbałość o skuteczność przekazu powoduje, że Jej wypowiedzi, dostosowane do oczekiwań i potrzeb odbiorcy,

przekraczają granice gatunków. Ton i treść są natomiast odbiciem reprezentowanej przez Nią funkcji.

20. Widać to nie tylko w utworach pisemnych; tę samą postawę zauważyć można i w wystąpieniach ustnych. Tu ujawniają się kolejne cechy działalności Profesor Łętowskiej: przekaz ma charakter edukacyjny, a jego forma i sposób wykorzystania medium wskazują, że ich Autorka niezmiennie pozostaje w mainstreamie zmieniającego się świata. Jej spektrum komunikacyjne jest niezwykle szerokie; bon moty, trafiające tak do sędziego międzynarodowego sądu, wielbiciela opery, jak i czytelnika „Faktu", nie unicestwiają głębi postrzegania świata. Forma, którą posługuje się po mistrzowsku, jest dla Niej nośnikiem kreującym standardy wypowiedzi publicznej, niewypaczającym treści.

21. Otwarta w kwestii wyrażania najbardziej nawet gorzkiej refleksji, czaruje jednocześnie staroświecką erudycją i znajomością trendów popkulturowych. Wybitna znawczyni muzyki poważnej, która pisze bajki dla dzieci. O konstytucji.

Professoressa grandiosa

22. Konfrontacja z twórczością Profesor Łętowskiej onieśmiela. Cóż można napisać, widząc prawie tysiąc pozycji i mając świadomość, że jest to wybór? Publikacje Profesor Łętowskiej odzwierciedlają rozwój polskiej nauki prawa; pokazują dynamikę jej ewolucji oraz identyfikują i dekonstruują mechanizmy prawne.

23. Ogólne warunki umów; ochrona strony słabszej; interpretacja normy; odpowiedzialność władzy publicznej, przedsiębiorstwa i Kościoła; konflikt między władzą a obywatelami; konsument; multicentryczność; prawa człowieka; efektywność ochrony prawnej; zasady wykładni i jej praktyka; bezpodstawne wzbogacenie; sankcje i ich deficyt; zbieg norm; aktywizm sędziowski i jego brak; kondykcje; teoria prawa; efekty perwersyjne stosowania prawa; konstytucja i jej promieniowanie na poszczególne gałęzie prawa; proporcjonalność; prawo europejskie; wykorzystanie potencjału normy prawnej;

niezależność sędziowska; trójpodział władzy; artefakty prawa – to jedynie wycinek tematyki, którą Profesor Łętowska się zajmuje. Motyw raz podjęty powraca wielokrotnie – w odmiennym otoczeniu, z innych punktów widzenia, na tle różnych gałęzi prawa. W oderwaniu od kwestii politycznych, lecz z wyczuciem polityki prawa i szacunkiem dla prawa jako mechanizmu. Z pochwałą proporcjonalności.

24. Profesor Łętowska eksploruje i eksperymentuje z możliwościami, jakie daje dogmatyczne oprzyrządowanie prawa, wskazując na umowność i konwencję ich wykorzystania. Otwartość, umiejętność identyfikacji nowych trendów społecznych i gospodarczych, wrażliwość na potrzeby rynku, umiejętność dostrzeżenia patologizacji obrotu i naruszania interesów strony słabszej w połączeniu z doskonałym warsztatem powoduje, że jest Ona nie tylko prekursorką konkretnych koncepcji dogmatycznych, ale również wprowadza do dyskursu publicznego nowe płaszczyzny i weryfikuje tradycyjne metody prowadzenia debaty.

25. Zdolności oraz umiejętności, których wyrazem jest Jej twórczość, w tym przede wszystkim zdolność identyfikacji oraz dekonstrukcji problemu, stanowią także o Jej zasługach jako sędzi. Co charakterystyczne, kiedy sama mówi o byciu sędzią, wskazuje na aksjologię, *know-how* oraz siłę charakteru, pozwalającą zafunkcjonować wśród kolegów. To stwierdzenie idealnie podsumowuje Jej podejście również do prawa: **wiedzieć, co chciałoby się osiągnąć, i jakimi drogami dojść do celu lub choćby się do niego zbliżyć**.

Bibliografia prac Profesor Ewy Łętowskiej 1963–2022

1963

Artykuły w czasopismach

1. *Zagadnienia gospodarczo-ustawodawcze rewolucyjnej Kuby*, Prawo i Życie 1963, nr 23

1964

Artykuły w czasopismach

2. *Nowe przepisy dotyczące stosunków umownych między organizacjami socjalistycznymi w Bułgarskiej Republice Ludowej*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1964, nr 3, s. 76–78
3. *Wykonanie prawa pierwokupu przysługującego Państwu* [wraz z J. Łętowskim], Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1964, nr 10, s. 249–253
4. *Kodeks rodzinny w CSRS*, Prawo i Życie 1964, nr 16, s. 6

Inne

5. *Prace INP w zakresie reglamentacji obrotu uspołecznionego* [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1964, z. 3, s. 514–516

1965

Artykuły w czasopismach

6. *Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody*, Nowe Prawo 1965, nr 2, s. 130–142
7. *Miarkowanie odszkodowania należnego zakładowi pracy za szkodę wyrządzoną przez pracownika*, Państwo i Prawo 1965, z. 8–9, s. 304–313